

LA NOVEL·LA NEGRA EN CATALÀ, DE MODA

Sang catalana

D'uns dos o tres anys ençà, la producció de novel·la negra en llengua catalana ha augmentat considerablement, coincidint amb l'auge que viu, en general, la narrativa de gènere al nostre país. ¿D'on ha sortit i cap a on va la novel·la de lladres i serenos? ¿Quin és el seu moment actual? ¿Podem parlar d'una novel·la negra específicament catalana?

Albert Mas Riera

La novel·la negra (la denominació és un invent francès per etiquetar una col·lecció de novel·les de lladres i serenos; els anglosaxons sempre han parlat de *thriller* —literalment, «que provoca una viva emoció»— o de *crime and mystery*) va néixer als Estats Units a l'època d'entreguerres, i de fet era el resultat d'unir la narració clàssica de misteri de tall britànic (Arthur Conan Doyle, sobretot, i en general tota la narrativa hereva dels relats de misteri que protagonitzà el detectiu Charles-Auguste Dupin, creat pel nord-americà Edgar Allan Poe) amb el retrat social dels baixos fons, la corrupció moral i política i la descripció de les zones fosques de la consciència individual propis d'un tipus de narrativa psicològica de *línia dura*.

Malgrat les diferències, l'ànima d'aquest nou corrent novel·lístic continuava sent —amb més propietat, si

cal— el delictes preferit dels humans des del descobriment del foc: l'assassinat. El cinema —especialment, les obres mestres del gènere policíac produïdes abans de la irrupció del macarthysme als anys 50— va donar peu al nou estil impulsat pels que encara són les vaques sagrades del gènere: **Dashiell Hammett, Raymond Chandler, James M.**

Cain i d'altres. Aquest tipus de narrativa, anomenada sovint *hard boiled* (dura, cruel), és, de fet, una de les més innovadores del món literari nord-americà d'aquest segle, i en principi semblava difícilment exportable, precisament per la seva dependència d'una societat determinada i uns tipus determinats. A més, naixia condemnada a ser considerada per molts com un simple entreteniment, un subgènere de la novel·la psicològica sense més interès.

I encara molts continuen pensant això, tot i que noms *respectables* de la literatura mundial han fet incursions en el gènere.

La unió de la narrativa clàssica de misteri amb el retrat social dels baixos fons va donar com a resultat la novel·la negra.

Fos com fos, el cinema va acabar guanyant la batalla, i va fer popular i universal la narrativa negra —els lectors més o menys *cultes* encara no gosaven llegir **James M. Cain**, però no feien escarafalls a un film *noir* sobre una novel·la seva i amb **Lana Turner** de protagonista. De fet, no és gens exagerat d'afirmar que un tant per cent molt elevat de *fans* actuals del gènere s'hi van enganxar mitjançant les pel·lícules.

Les figures de policia corrupte i el detectiu desenganyat de tot i de tots, del sàdic criminal i la *femme fatale* devoradora d'innocents despistats van ser molt aviat familiars a tothom. Els nous antiherois —Marlow, Archer, Spade— van acabar per eclipsar el vell fulgor del turmentat Sherlock Holmes, el seu violí i la seva cocaïna.

El gènere a Catalunya: una història difícil

Els orígens de la novel·la negra en català cal buscar-los als anys quaranta i cinquanta —especialment, en la trilogia de **Rafael Tasis**: *La Bíblia valenciana*, *És hora de plegar* i *Un crim al Paralelo*, ambientades a la Barcelona republicana. Les tres novel·les són vistes, ara, com una petita joia, estilística i sociològica alhora; el món que descriu és irrepètib, i trama i estructura són més pròpies dels esquemes del *mystery* anglosaxó (fins i tot s'hi respecten les convencions creades pel primer investigador de la història literària, l'esmentat August Dupin d'**Edgar Allan Poe**, com ara el nombre de morts: exactament tres) que no del sang i fetge ianqui. **Tasis**, de tota manera, és una veu que predica enmig del desert.

No serà fins la creació de la col·lecció «La cua de palla» a Edicions 62, i dirigida per **Manuel de Pedrolo**, un altre *kamikaze* solitari habitual del gènere gairebé des de sempre, que la novel·la negra tindrà una presència més o menys activa al nostre país. No sense problemes: la col·lecció no arriba als mínims d'acceptació (a penes hi ha lectors en català, i els que hi ha encara es pensen que allò és un subgènere sense interès i que, abans de llegir **Hammett** o **MacDonald**, cal fer-ho primer amb els clàssics que *tothom* reconeix com a tals), i ha de plegar després d'una voluntària defensa numantina de sis anys; a més, la major part de títols publicats són traduccions de clàssics nord-americans i francesos, i, el gènere, doncs, sembla estar molt lluny de la normalitat. Hi ha hagut, però, alguna obra d'interès, com ara el clàssic de **Pedrolo**, *Joc Brut* (1965, eternament reeditat), per bé que aquesta novel·la curta sembla més aviat un intel·ligent *remake* de les dues obres més clàssiques i influents de **James M. Cain**: *El carter sempre truca dues vegades*, escrita el 1934, i *Doble indemnització*, del 1936.

Caldrà esperar fins a principis dels setanta perquè vagi emergent, lenta, insegura, una producció mínima de narrativa negra en català de tots els temps.

Lana Turner va protagonitzar la versió més coneguda d'«El carter sempre truca dues vegades», novel·la de James M. Cain.

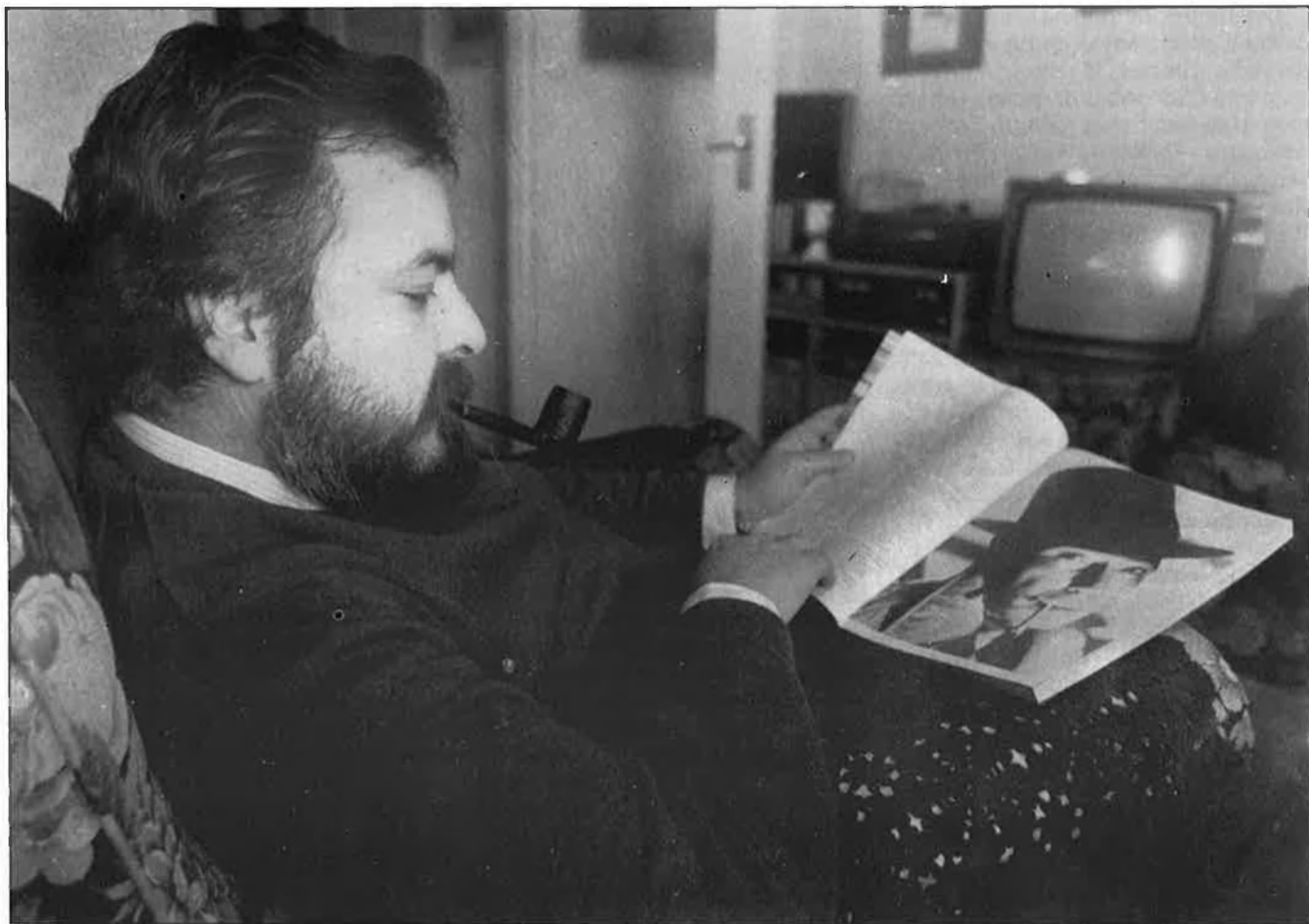
Fuster —un expert indiscutible, bé que potser massa inclinat a parodiar els materials literaris i cinematogràfics preexistents— esdevindrà un nou corredor de fons, però ara una mica més acompanyat. La literatura de gènere anirà guanyant lectors i defensors, i la ciència-ficció (encara avui pràcticament inexistent) i la narrativa eròtica (avui pràcticament excessiva) obriran a poc a poc els ulls a la vall de llàgrimes de la literatura catalana. Tot plegat contribuirà a un principi de consolidació de la novel·la negra als Països Catalans.

El «boom» dels vuitanta

Els vuitanta s'obren amb un fet significatiu: l'abril del 1981 apareix el número 1 de la nova «cua de palla». Aquesta vegada, la col·lecció no farà figa: les coses han canviat, i ara hi ha un públic estable i variat. **Jaume Fuster** torna a encetar amb *La corona va-*

lenciana (1982), i el col·lectiu **Ofèlia Dracs**, que ja ha dedicat dos reculls a la narrativa eròtica i a la terrorífica al 1980 i 1981, prova sort amb el gènere negre amb *Negra i consentida*, amb resultats no gaire afortunats (un intent posterior amb la ciència-ficció, *Essa Efa*, no passarà tampoc del voluntarisme irregular). Les pistoles catalanes, amb més o menys fortuna, han començat a tronar de valent.

L'any 1984 s'estrena un dels autors que han donat una empenta definitiva al gènere, a més d'oferir-ne una visió molt particular: el valencià **Ferran Torrent**, que publica *No empenyeu el comissari*, probablement, el seu millor llibre. Una obra anterior, *La gola del llop*, escrita en col·laboració amb **Josep-Lluís Seguí**, no passa de ser un bon divertiment. Les traduccions es multipliquen, i **Umberto Eco** s'uneix a la causa negra amb *El nom de la rosa* (una vigorosa alquímia de Sherlock

J. M. MONTAÑER

Jaume Fuster va aconseguir un gran èxit el 1972 amb «De mica en mica, s'omple la pica».

Holmes, Aristòtil i ordes monàstics que acosta el vast públic de *best-sellers de qualitat* a la narrativa de misteri). **Xavier Coma** es fa càrrec de «La cua de palla», que ara es dedicarà exclusivament a autors nord-americans i mantindrà el misteriós vet imposat als escriptors de casa amb l'excusa oficial, cada vegada més absurda, que no hi ha «obres de prou qualitat».

El 1986 apareix una col·lecció que combina autors de dins i de fora i eixampla encara més les possibilitats del lector potencial: «La negra», engegada per **Alex Broch** des de l'editorial La Magrana. Molts autors que ja s'havien estrenat (com ara **Maria Antònia Oliver** o **Antoni Serra**, membres d'**Ofèlia Dracs**) troben refugi en aquesta col·lecció. També s'hi apunta **Jaume Fuster**, que ara la dirigeix, amb nous títols d'èxit, com ara *Sota el signe de Sagitari*. «La negra» també seduirà **Andreu Martín** —ja prou conegut en l'àmbit negre en castellà—, que a hores d'ara és un dels autors més interessants, bé que amb una certa tendència a repetir-se i sovint massa acostat al tremendisme social i a la denúncia desfermada. **Maria Antònia Oliver**, per la seva banda, aporta la novetat d'una

detectiva privada —Lònia Guiu— enfrontada a tot tipus de corrupcions i desgràcies socials (avortaments clandestins, tràfic de blanques, etc.), sempre des d'una òptica femenina —i feminista—. *Estudi en lila* (1985), títol amb ressonàncies sherlockholmianes, inicia la sèrie.

El gènere surt del gueto

Però no només les col·leccions específiques han catapultat el gènere en català en aquests darrers anys. D'altres editorials s'han afanyat a publicar títols negres. I fins i tot s'han assajat noves sèries, com ara «Laberint de paper», de l'editorial Empúries, o «Barcelona, màxima discreció», de l'editorial Timun-Mas. Totes dues semblen inclinar-se pels models de *novel·la interactiva* típicament nord-americana (participació del lector, tria de possibilitats per arribar a un final determinat). **David Cirici**, a Empúries, i **Andreu Martín** i **Jaume Fuster** a Timun-Mas ja han publicat els seus números interactius, amb resultats desiguals. L'esquema de narrativa interactiva potser és massa *quadrat* per a resultar interessant, i a més pot arribar fàcilment a cansar el lector.

Darrerament, potser per rematar la jugada i alliberar la narrativa negra del gueto que pot significar per alguns autors la condemna a publicar crims només en col·leccions específiques, algunes editorials s'han decidit a fer un pas que podríem considerar important: treure al mercat títols negres en les seves col·leccions habituals. Empúries, per exemple, ha publicat la polèmica *Vuit dies de juny* (Tros de paper, núm. 223, 1987), signada amb el pseudònim d'**Albert Draper** però escrita per **Emili Castellanos** i **Miquel Colomer** —que, amb els seus noms, han publicat, també a Empúries, i en la col·lecció interactiva abans esmentada, *Geiger. Massa busques en un sol rellotge*. *Vuit dies de juny* és un bon exemple de novel·la criminal d'ambients policials corruptes. Una obra vigorosa i dura, amb l'únic problema —per a molts, injustificable, i per això la polèmica— d'usar una llengua molt més que simplement *verinosa*. Una altra editorial de prestigi que ha obert les seves portes a la sang catalana ha estat Quaderns Crema. De fet, va començar per fitxar Ferran Torrent (d'això, se'n diu tenir olfacte editorial), del qual fins ara ha publicat dues novel·les: *Penja els*

guants, *Butxana*, 1985, i el hit *Un negre amb un saxo*, 1987. El nou títol de Torrent, *Valenciana de Gas*, apareixerà el pròxim octubre, encara que no sabem si continuarà la línia negra —molt peculiar— dels anteriors. Quaderns Crema també ha publicat la primera novel·la de l'autor d'aquest article, *Escrit als estels*, 1987 (no en diré res: seria pura corrupció).

I la cosa no acaba pas aquí. Nos títols s'han anat afegint a aquesta saga criminal, i en tot d'editorials diverses (l'escola valenciana està oferint títols de qualitat, a part dels de Torrent: *Soldada roja*, de Joan Bohigues i Manuel Joan i Arinyó, *In articulo mortis* de Víctor Mansanet i *Putxa misèria*, de Rafael Armat i Trinitat Satorre; fins i tot Eliseu Climent ja té un premi de novel·la negra —el Ciutat de Sedaví, pàtria de Torrent—, amb un guanyador d'interès: Xavier Borràs, amb *Octubre pinta negra*). La riuada negra no sembla que tingui cap intenció de minvar.

Ben al contrari, s'estén: Xavier Moret publica el 1985 una obra insòlita, *L'americà que estimava Moby Dick*, una incursió —humil, irregular, però pràcticament inèdita en català— dins el subgènere (ara sense cap sentit pejoratiu) d'espionatge, tan preat al món anglosaxó, amb escriptors de qualitat com ara John Le Carré, però que fa de mal tractar en un país com el nostre, on gairebé no hi ha res que valgui la pena espisar.

Tot fa pensar, doncs, que la narrativa de misteri anirà obrint encara més —i amb més varietat i menys por— les seves ales negres.

¿Existeix la novel·la negra catalana?

Ara que la novel·la negra és, finalment, un gènere fins a cert punt respectat i respectable, i acomplerta la llarga travessia pel desert a què els seus autors havien estat condemnats pels lectors i crítics *seriosos* —que ara en són els principals avaladors—; i ara que tenim diverses col·leccions específiques i moltes altres obres publicades en editorials variades, potser cal meditar sobre la vàlua i les característiques d'aquesta passa negra que ens envaeix.

Potser i tot ens haurem de preguntar si, de debò, hi ha una narrativa policial genuïnament catalana —com n'hi ha de britànica, de nord-americana, de francesa, etc.

Una anàlisi freda i distanciada —si això és possible— ens fa pensar que,

ara per ara, no existeix una narrativa de misteri específicament catalana.

Que, potser, encara no hem assolit un grau mínim de trets diferencials respecte als models ja existents —amb una tradició llarga i singularitzada. Hi ha, i això és un fet que tot lector pot comprovar, obres de qualitat, obres que podrien aparèixer en qualsevol col·lecció negra, de dins i de fora; però una

Andreu Martín és un dels nostres autors més prolífics.

gran part de la producció presenta encara un excés de mimetisme dels models ja coneguts per tothom. I les causes d'aquesta manca d'especificitat són nombroses, i variades.

Per exemple, el paper de la policia. El divorci entre les forces de seguretat i els ciutadans és endèmic, en aquest país, i ha implicat, entre altres coses no gens intrascendents, una desconeixença gairebé total de les formes de ser i actuar dels agents de la llei a casa nostra. La figura del policia encara perd credibilitat quan se'l presenta en plena normalitat laboral i psicològica, i això impedeix crear personatges vius i complexos, individualitzats, de policies. Cal esperar que els escriptors catalans trigaran a utilitzar sense problemes els policies. I sense policies, ens privem d'un tant per cent considerable de temàtica negra. I si hi afegim la convenció obligada de fer parlar català a grups socials que pràcticament el desconeixen, la cosa encara es complica més. Les convencions, en la ficció, no haurien de ser cap problema. Però de vegades fan trontollar uns ambients i uns diàlegs.

Tres quarts del mateix passa amb els detectius privats. Aquí, el mimetisme sol acostar-se a la paròdia, positiva o negativa, de figures vistes mil i una vegades al cinema o a la televisió i llegides mil i una vegades en novel·les antigues i modernes. El personatge de Lluís Arquer, creat per Jaume Fuster tot catalanitzant el Lew Archer de Ross MacDonald, en seria una bona mostra, però no l'única. Quasi ningú s'escapa d'això. I és que els detectius *indígenes* són difícilment literaturitzables dins l'esquema negre, perquè no tenen prou autonomia respecte als policies i els falta presència real en la vida quotidiana.

Sam Spade ens el podem creure als Estats Units, però no pas a Catalunya. Si fem Spades catalans podem crear bons personatges que fins i tot puguin fer bones novel·les, però el problema dels trets específics subsistirà. Hem de reciclar totalment la figura del detectiu privat i del policia —les ànimes negres més importants, juntament amb l'assassí i la dona esgarriada— si volem sortir dels esquemes arxiconeguts i de la submissió als telefilms.

Una singularització difícil

Davant d'això, alguns autors de prestigi, com ara Andreu Martín, han optat per l'excés, i han derivat sovint en una narrativa que, de fet, és més una crònica de successos hereva d'*El Caso* o del *¿Por què?*, plena de xeringues, violadors, delinqüents juvenils i denúncia tipus *Entreviu*, que no una història. El resultat ha estat la simplificació excessiva de situacions i personatges. D'altres, com Ferran Torrent, s'han desmarcat cap al quadre de costums, buscant l'humor i els tipus més o menys divertits i bandejant, potser, l'*epos* negre i l'element tràgic que solen tenir les millors mostres del gènere. Val a dir que tots dos autors han aconseguit trobar una via personal que els ha donat, alhora, l'èxit de públic i la consideració de la crítica. I això no és un fet habitual ací.

Però el problema de la singularització no s'ha resolt. Al cap i a la fi, la novel·la negra catalana s'està fent de mica en mica —tot just acaba de néixer. Cal reconèixer que, de material per treballar-hi, en sobra. Hi ha elements prou negres, negríssims, per a fer-los viure en la ficció. Negres i nostres. Només cal trobar noves vies, nous esquemes, per poder parlar d'una tradició i uns trets específicament catalans en un gènere que arreu ja fa temps que s'ha fet vell i aquí encara és un nen de bolquers. □